

Світлана ГАРБАР,

orcid.org/0000-0003-3013-2015

викладач кафедри дошкільної освіти

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Черкаська область, Україна) *skolontay@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті актуалізується проблема виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. Уточнено сутність і зміст базових понять дослідження, а саме: «педагогічні умови», «культура поведінки». Розкрито внесок українських педагогів-мислителів у розв'язанні проблем виховання культури поведінки дошкільників. Визначено теоретичні підходи, які покладено в основу дослідження. Окреслено завдання виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку: формування уявлень про норми поведінки і моральні якості особистості, розвиток моральних почуттів, розширення, поглиблення та систематизація знань про норми і правила культурної поведінки, розвиток умінь оцінювати власні та чужі вчинки, формування позитивних ставлень до норм поведінки та негативних ставлень до антисуспільних проявів, формування умінь, навичок та звичок культурної поведінки.

Головною метою роботи є визначення педагогічних умов виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку, їх ефективність та результативність. Під час дослідження нами використані теоретичні методи (аналіз літератури з проблем дослідження; аналіз програм, планів виховної роботи з дітьми), емпіричні методи (анкетування, бесіди, педагогічні спостереження освітнього процесу). Розкрито зміст діагностичного обстеження, представлено експеримент з подальшою якісною і статистичною обробкою результатів дослідження рівнів вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, культуру поведінки визначаємо як сукупність корисних, стійких форм повсякденної поведінки в побуті, у спілкуванні та різних видах діяльності. При цьому період старшого дошкільного віку розглядаємо як чутливий у вихованні культури поведінки. Пропонуємо основні складники методичних дій, педагогічні умови, спрямовані на виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: педагогічні умови, культура поведінки, старший дошкільний вік.

Svitlana GARBAR,

orcid.org/0000-0003-3013-2015

Lecturer at the Department of Preschool Education

Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *skolontay@ukr.net*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATION OF THE CULTURE OF BEHAVIOR OF CHILDREN OF THE SENIOR PRESCHOOL AGE

The article actualizes the problem of educating the culture of behavior of older preschool children. The essence and content of the basic concepts of the research are specified, namely: "pedagogical conditions", "culture of behavior". The contribution of Ukrainian teachers-thinkers in solving the problems of educating the culture of behavior of preschoolers is revealed. Theoretical approaches, which are the basis of the research, are determined. The task of educating the culture of behavior of older preschool children is outlined: formation of ideas about norms of behavior, about moral qualities of the person, development of moral feelings; expansion, deepening and systematization of knowledge about norms and rules of cultural behavior, development of skills to evaluate one's own and others' actions, formation of positive attitudes to norms of behavior and negative attitudes to anti-social manifestations, formation of skills, abilities and habits of cultural behavior.

The main purpose of the work is to determine the pedagogical conditions of educating the culture of behavior of older preschool children, their effectiveness and efficiency. During the research we used the following methods: theoretical (analysis of the literature on research problems; analysis of programs, plans of educational work with children), empirical (questionnaires, interviews, pedagogical observations of the educational process). The content of the diagnostic examination is revealed, the experiment with the subsequent qualitative and statistical processing of results of research of levels of education of culture of behavior at children of senior preschool age is presented.

Thus, the culture of behavior is defined as a set of useful, sustainable forms of everyday behavior in everyday life, in communication and various activities. At the same time, we consider the period of senior preschool age as sensitive in the education of a culture of behavior. We offer the main components of methodical actions, pedagogical conditions aimed at educating the culture of behavior of older preschool children.

Key words: pedagogical conditions, culture of behavior, senior preschool age.

Постановка проблеми. Проблема виховання культури поведінки підростаючого покоління є однією з головних на сучасному етапі розвитку людства. Зниження культурно-морального рівня суспільства зумовлює необхідність створення нових підходів і способів виховання культури поведінки особистості, особливо в контексті загальнолюдських цінностей і норм поведінки. Фундамент культури поведінки закладається в старшому дошкільному віці, що визначає подальший гармонійний розвиток особистості і суспільства загалом. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні зазначено, що реформування освітньої системи має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності, а головним завданням виховання є розвиток у дитини культури поведінки як домінуючої у структурі особистості.

Аналіз досліджень. У дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних учених проблема виховання культури поведінки особистості розглядається переважно в таких аспектах: теоретико-методологічні засади виховання культури поведінки (С. Анісімов, М. Бердяєв, М. Вебер, В. Малахов, В. Соловійов, В. Франкл), особистісно орієнтований підхід до її виховання (І. Бех, А. Богуш, А. Бойко, О. Кононко, В. Кузь, О. Савченко), особливості виховання культури поведінки на різних етапах онтогенетичного розвитку (Л. Артемова, В. Білоусова, О. Богданова, В. Горєва, О. Дейч, В. Нечаєва, С. Петеріна, Н. Хамська та ін.), виховання культури спілкування дошкільників і молодших школярів (Г. Лаврентьєва, Т. Поніманська, С. Хаджирадєва), естетичні аспекти культурної поведінки (М. Волос, В. Дружинін, І. Зязюн, Л. Масол, Н. Миропольська, А. Федь).

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Для досягнення мети дослідження планувалося розв'язати такі завдання: проаналізувати літературу, програми, плани виховної роботи з дітьми; провести анкетування, бесіди, педагогічні спостереження освітнього процесу; підібрати діагностичний інструментарій та представити результати дослідження рівнів вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасні євроінтеграційні процеси та соціально-економічні виклики загострюють важливість морально-етичного рівня українців, що формується на базових

цінностях. У Концепції розвитку дітей дошкільного одним із стратегічних завдань визначено необхідність формувати ціннісне ставлення до природи, культури, людей, себе, розвивати базові якості особистості, а відтак співвідносити свої дії з моральними еталонами, усвідомлювати їх вплив на навколишню дійсність і на себе. Ціннісні основи закладаються в період старшого дошкільного віку, який є сенситивним та чутливим до формування моральних чеснот, основ культури поведінки.

Вивчення педагогічних умов виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку потребує розгляду та аналізу таких понять, як «педагогічні умови» та «культура поведінки».

Поняття «умова» в науковій теорії розглядається як вимога, необхідна обставина, яка уможливує здійснення, створення чого-небудь або сприяє чомусь, як обставина, за якої відбувається або здійснюється що-небудь. У контексті нашого дослідження педагогічні умови трактуємо як усвідомлено, цілеспрямовано створені обставини, за наявності яких стає можливим досягнення певного якісного результату педагогічної діяльності.

З'ясування змісту поняття «культура поведінки» вимагає окреслення сутності понять «культура» та «поведінка». Поняття культури вживають у різних контекстах, але завжди пов'язаних із ціннісно-змістовим значенням, в якому акумулюються і відображаються історичний досвід людства й традиції окремих націй і народів, духовно-матеріальні цінності, світогляд, спосіб діяльності, сфера самоцінності людини (Рубинштейн, 1999).

Так, у соціології «культура» розглядається як сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіту, духовну творчість, а також установи і організації, що забезпечують їх функціонування.

Натомість «культура поведінки» розуміється як сукупність духовних цінностей, правил, норм, які регулюють характер взаємовідносин між людьми і слугують для того, щоб полегшити їх входження в суспільство, зробити умови спілкування з оточуючими приємними і зручними.

У психології «культура» розглядається як сукупність досягнень і високий рівень розвитку людства в суспільному виробництві, розумовому і духовному відношеннях. Культура є системою духовних форм забезпечення життєдіяльності людини (Мухина, 1999).

У педагогічному словнику «культура» трактується як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспіль-

ства й людини і втілюється в результатах продуктивної діяльності. Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності (Выготский, 1991).

Культура охоплює певну систему цінностей, які втілюються в поведінкових нормах і правилах. М. Горлач і В. Кремень зазначають, що сенс культури полягає в правилах, що встановлюють межі, а також репрезентують форми і засоби задоволення потреб людини. За такого підходу культура поведінки може бути визначена як спосіб організації особистістю власних дій і вчинків, що забезпечують її гармонійний розвиток (Горлач та ін., 2008).

Отже, в дослідженні поняття «культура» розглядаємо як сферу духовного життя суспільства, що охоплює, насамперед, систему виховання, освіти, духовної творчості, модель цінностей, ідей і інших символічно значимих чинників, що формують людську поведінку, а також продукти такої поведінки.

Поняття «поведінка» теж дослідниками трактується неоднозначно, зокрема, у словнику з етики «поведінка» означає сукупність вчинків людини, що мають моральне значення, вчинених нею у відповідно тривалий період у постійних умовах або в умовах, що змінюються» (Рубинштейн, 1999).

У психології поняття «поведінка» розглядається як спрямована на іншу людину активність особистості, особлива форма індивідуальної діяльності, пов'язана із стосунками людей (Мухина, 1999).

У соціології «культура поведінки» визначається як сукупність духовних цінностей, правил, норм, що регулюють характер взаємин між людьми і слугують для того, щоб полегшити їх входження в суспільство. Тим самим культура поведінки стає результатом успішної адаптації людини до умов життя в суспільстві (Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, Л. Козер, Р. Мертон, Т. Парсонс, П. Сорокін) (Дюркгейм та ін., 1995).

Основа етичного підходу до культури поведінки особистості (Т. Аболіна, Л. Волченко, В. Дружинін, В. Малахов та ін.) полягає в тому, що будь-які вчинки людини розглядаються в діалектиці добра і зла (Аболіна та ін., 1999).

У педагогії культура поведінки розглядається як сукупність корисних, стійких форм повсякденної поведінки в побуті, спілкуванні та різних видах діяльності.

Аналіз різних підходів до змісту поняття «культура поведінки» за різними джерелами дозво-

ляє дійти висновку, що найбільш близькими до нашого дослідження є розуміння культури поведінки як регулятора діяльності людини, мірою того, якою має бути людина в певному суспільстві, відповідно до яких принципів вона має діяти і розвиватися. Так, культуру поведінки ми розуміємо як сукупність сформованих, соціально значущих якостей особистості, її щоденних вчинків у суспільстві, що ґрунтуються на нормах моралі, етики, естетики та культури.

Зауважимо, що, оскільки фундамент культури поведінки закладається в старшому дошкільному віці і визначає подальший гармонійний розвиток особистості, то формування загальної культури у дитини, аспектом якої є культура поведінки, – головна мета виховання у старшому дошкільному віці, адже процес виховання культури поведінки пов'язаний із періодом початкової соціалізації особистості.

Нині існують різні підходи до структурної будови змісту виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку (Л. Артемова, В. Білоусова, Л. Островська, С. Петеріна), в яких можна виділити взаємозв'язані компоненти: 1) культура діяльності – поведінка дитини на заняттях, в іграх, під час виконання трудових доручень. Формувати в дитині культуру діяльності – це значить виховувати в неї звичку утримувати в порядку місце, де вона працює, навчається, грається, звичку доводити до кінця розпочату справу, бути наполегливим у досягненні мети, навчати її не відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні, привчати бережно ставитись до іграшок, речей, книг; 2) культура спілкування, що передбачає навчити дитину поважати суспільство загалом і кожного його члена окремо та ставитися до них так, як він ставиться до себе. Культура спілкування обов'язково передбачає культуру мовлення дитини; 3) культурно-гігієнічні навички і звички, що починаються з виховання акуратності й охайності. До культурних звичок зараховують привчання вставати вранці та робити зарядку, вмиватися, чистити зуби, акуратно зачісуватися, тримати в чистоті взуття та одяг (Артемова та ін., 2014).

У старшому дошкільному віці діяльність педагога з виховання культури поведінки будується з урахуванням досягнутого дітьми рівня вихованості і спрямована на те, щоб закріпити і зробити звичними засвоєні позитивні форми поведінки, а також познайомити дітей із новими правилами культури поведінки, розширити «соціальну зону» їх застосування, сформувати нові цінні звички.

Під час опрацювання наукових джерел нашу увагу привернули роботи В. Нечаєва і Т. Маркова,

які виділяють такі напрями виховання культури поведінки дітей дошкільного віку: формування уявлень про норми поведінки, про моральні якості особистості, розвиток моральних почуттів (гуманізму, колективізму, позитивного ставлення до оточуючих, почуття любові).

У руслі теми нашого дослідження особливий інтерес становлять погляди Т. Аболіної, яка зазначає, що культура поведінки дошкільників взаємопов'язана з внутрішньою культурою особистості та її загальноприйнятими звичаями. Безпосередньо внутрішня культура поведінки дитини істотно визначає зовнішню поведінку. Крім того, зовнішня поведінка впливає на внутрішню культуру, змушуючи кожную дитину бути витриманою та дисциплінованою. Т. Аболіна підкреслює: недбалість у зовнішньому вигляді, безтактність, брутальність та неухажливість формують негативні якості особистості. У зв'язку з цим необхідно навчити дітей використовувати в житті основні правила культури поведінки (Аболіна, 1999).

Вчені (М. Васильєва, В. Гербова, Т. Комарова та ін.) рекомендують працювати над формуванням культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку шляхом вирішення таких завдань: формувати навички культури поведінки в повсякденному житті; вчити бачити свої недоліки в поведінці і вміти їх виправляти; познайомити з правилами культури поведінки; виховувати любов і шанобливе ставлення до близьких і оточуючих людей; навчити ставитися до оточуючих з турботою і терпінням, але при цьому проявляти нетерпимість до поганих вчинків людей (Васильєва та ін., 2009).

На нашу думку, головним завданням виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку є створення педагогічних умов, за яких дитина на власному досвіді переконалася б у шкідливості для себе тих вчинків, від яких застерігав її вихователь. Тільки такий підхід буде стимулювати виникнення правильних уявлень про те, як потрібно поводитися в тій чи іншій ситуації. З огляду на це виховання культури поведінки дитини має відбуватися не шляхом декларації, роз'яснення, а шляхом переживання нею наслідків негативних вчинків і накопичення морального досвіду.

Щоб досягти бажаних результатів, реалізація зазначеного має відбуватися на основі неперервного, систематичного психолого-педагогічного супроводу процесу виховання культури поведінки, що ґрунтуватиметься на співпраці і міжособистісній взаємодії дитини, закладу дошкільної освіти та сім'ї. Ця вимога передбачає планування і здійснення освітнього процесу в такий спосіб, щоб

виховання культури поведінки домінувало невидимо й ненав'язливо, дохідливо і переконливо, з дотриманням міри було присутнє в усіх моментах дитячого життя, бо тільки так можна сформувати справжню культурну особистість.

З метою вивчення стану досліджуваної проблеми нами був розроблений констатувальний експеримент, який проводився на базі дошкільного навчального закладу № 15 м. Умань групи дітей старшого дошкільного віку.

Вивчаючи досвід роботи педагогів дошкільної освіти з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку, ми провели анкетування. Вихователям було запропоновано відповісти на низку запитань: Чи вважаєте Ви за необхідне виховувати культуру поведінки в дітей старшого дошкільного віку? Що включає в себе зміст освітньої роботи з виховання культури поведінки у старших дошкільників? Які засоби Ви використовуєте для виховання культури поведінки? Які форми взаємодії з батьками Ви використовуєте з питань виховання культури поведінки у дітей?

Аналізуючи дані анкети вихователів, слід зазначити: чим вищий педагогічний стаж роботи вихователів, тим краще вони ознайомлені з особливостями виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. 100% вихователів вважають проблему виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку актуальною та важливою для сучасної системи освіти. У роботі з дітьми старшого дошкільного віку в процесі виховання культури поведінки вихователі використовують твори художньої літератури, особистий приклад дорослих та ігрові ситуації. У роботі з батьками вихователі використовують в основному індивідуальні і групові консультації. Також нами було вивчено календарний план освітньо-виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Вихователями планується робота з виховання культури поведінки протягом перебування дітей у закладі дошкільної освіти: в години прийому, під час виконання гігієнічних процедур, під час прогулянки, на заняттях тощо. На питання «Якою має бути система навчально-виховної роботи з виховання культури поведінки дітей?» не було надано конкретних відповідей, вихователі лише перелічували ті види та форми роботи, які вони використовують у власній роботі з дітьми. 90% опитаних вихователів вважають себе готовими до здійснення означеного напрямку навчально-виховної роботи, а 10% зазначили, що не вистачає психолого-педагогічних та філософських знань для проведення цієї роботи.

У процесі аналізу відповідей батьків на питання анкети було виявлено: батьки з вищою освітою приділяють більше уваги проблемі виховання культури поведінки своїх дітей, а батьки з професійно-технічною освітою в основному не вважають це питання нагальним.

Отже, аналізуючи результати анкет вихователів та батьків, можемо говорити про те, що вихователі мало приділяють уваги дітям із метою виховати культуру поведінки, а батьки взагалі не вважають цю проблему нагальною, покладаючи основну роботу на заклад дошкільної освіти.

З метою виявлення рівня вихованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку нами були виділені відповідні критерії і показники діагностики. Відповідно до розглянутих критеріїв нами представлено опис рівнів вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Низький рівень. У дитини не сформована звичка вітатися і прощатися. Дитина знає найпростіші правила поведінки (за столом, на занятті), але навички використання цих норм не сформовані. У спілкуванні з дорослими і однолітками поводить невимушено, використовує не завжди відповідний словниковий запас, а її культура поведінки не завжди відповідає нормі.

Середній рівень. Дитина не завжди вітається і прощається, частіше після нагадування вихователя. Знання про норми поведінки в різних ситуаціях сформовані, але використовуються за нагадування дорослого. Дитина знає необхідність просити вибачення за погані вчинки, але частіше на прохання вихователя. У процесі спілкування з дорослими діти поважають старших, але це не завжди проявляється в спілкуванні з однолітками.

Високий рівень. У дитини сформована звичка вітатися і прощатися. Дитина знає найпростіші правила поведінки (за столом, на заняттях) і використовує їх усвідомлено без нагадування. Вибачається за нехороші вчинки. У спілкуванні з дорослими і однолітками дотримується норм, заснованих на повазі і доброзичливості, з використанням відповідного словникового запасу і норм звернення.

Для виявлення рівнів сформованості культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку ми використовували такі діагностичні методики: бесіда; сюжетні картинки; спостереження; анкетування батьків.

Бесіда була спрямована на виявлення рівня сформованості уявлень дітей про елементарні правила і норми культури поведінки. Результат бесіди показав високий рівень сформованості уявлень дітей про елементарні правила і норми куль-

тури поведінки (26,7%), середній рівень (60%) і низький рівень (13,3%).

Використання методики «Сюжетні картинки» було спрямоване на вивчення емоційного ставлення дошкільнят до моральних норм поведінки. Кожній дитині було запропоновано розкласти картинку так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані хороші вчинки, а з іншого – погані. Так, високий рівень емоційного ставлення до моральних норм поведінки показали 26,6% дітей, середній рівень – 46,8% і низький рівень – 26,6%. Діти з високим рівнем правильно розклали картинку, обґрунтовували свої дії, емоційно реагували, що проявлялося в міміці, активній жестикуляції. Діти з середнім рівнем, правильно розкладаючи картинку, обґрунтовували свої дії, емоційні реакції були адекватні, але висловлювалися вони мало. Діти, які показали низький рівень, правильно розклали картинку, але не могли обґрунтувати свої дії, хоча емоційні реакції дітей були адекватні.

Для виявлення стійких проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку елементарних правил поведінки ми проводили спостереження протягом кількох днів. Основними критеріями під час проведення спостереження були такі: самотійно, без нагадувань, вітається з дорослими і однолітками; самотійно прощається з дорослими і однолітками, йдучи з дитячого садка; звертається до вихователя, інших дорослих у дитячому садку на ім'я та по-батькові, на ВИ; ввічливо звертається з проханням до дорослих і однолітків; дякує за допомогу і турботу; доброзичливий у спілкуванні з дорослими і однолітками; самотійно вибачається у відповідних ситуаціях; допускає грубий тон у спілкуванні; перебуває під час розмови.

За даними спостереження ми виявили, що високий рівень прояву культури поведінки в повсякденному житті показали 26,8%, середній рівень – 46,6% і низький рівень – 26,6%.

Враховуючи вищезазначене, з дітьми необхідно проводити освітньо-виховну роботу, виховувати культуру поведінки. Відповідно до поставленої мети нами були визначені такі завдання: підвищення рівня професійної компетенції вихователів із використанням можливих методів та прийомів у вихованні культури поведінки дітей старшого дошкільного віку; підвищення психолого-педагогічних знань батьків про виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку; проведення освітньо-виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з метою виховання культури поведінки.

Першим нашим завданням було ознайомлення вихователів із проблемою виховання культури

поведінки дітей старшого дошкільного віку, запропоновано для ознайомлення список теоретичних джерел та рекомендовано до опрацювання. Відповідно до другого завдання нами були підготовлені матеріали консультацій для батьків із виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку, які були розміщені в куточку для батьків. Третє завдання було спрямоване на проведення освітньо-виховної роботи з виховання культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

В основу цієї роботи була покладена гіпотеза дослідження, згідно з якою успішному вихованню культури поведінки в дітей старшого дошкільного віку будуть сприяти такі педагогічні умови: авторитет і культура вихователів та батьків (допомога, довіра, любов, порада, ласка, щирий інтерес до дитячих починань становлять фундамент доброзичливих відносин із дитиною); позитивний настрій (атмосфера доброзичливості, активна змістовна діяльність виховують у дітях потяг до зайнятості, бажання пізнавати нове і використовувати ці знання в житті); зв'язок із сім'єю (дає змогу зберегти єдність вимог і наступність у вихованні); дотримання точного режиму (запобігає перевтомленню в діяльності, дає змогу сформувати стереотип поведінки); правильно організована обстановка (цікава, пізнавальна наочність, дидактично-методичні матеріали, іграшки дають змогу дітям знаходити заняття за інтересом і тим самим запобігають зривам у поведінці) (Желан, 2014).

З метою перевірки вищезазначених педагогічних умов нами було побудовано модель, яка включає систему експериментальних матеріалів запозичено в інших авторів і адаптовано до завдань нашого дослідження: тематичний підхід до планування освітнього процесу та виховання культури поведінки дітей в умовах інтегрованого освітнього процесу, спостереження, експериментування, моделювання, продуктивна діяльність, розв'язання проблемних ситуацій, педагогічне спілкування, пізнавальні моделювання соціальної поведінки, мовленнєві ситуації. З метою розширення уявлень дітей про культуру поведінки та її розуміння, формування морально-етичного досвіду ми використовували пізнавальні ігри. З метою розширення знань дітей про культуру поведінки та її інтерпретацію ми використовували цикл бесід із дошкільниками на тему «Який я». Також ми розробили та провели заняття з дітьми старшого дошкільного віку, метою яких було дати дітям уявлення про культуру поведінки, формувати в дітей уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розвивати асоціативне

мислення, спостережливість, увагу, виховувати культуру поведінки.

Для педагогів нами був підготовлений виступ на педагогічній раді на тему «Виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку». Мета виступу – ознайомити педагогів-вихователів із науковим визначенням поняття «культура поведінки», передумовами формування основ культури поведінки, донести до них значення виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. Розроблені методичні рекомендації щодо використання таких методів, як роз'яснення, показ, вправи, нагадування, привчання, виховуючі ситуації, контроль, оцінка, етичні бесіди, колективне читання художніх творів, перегляд мультфільмів та фільмів, лялькових спектаклів, інсценізацій із моральним підтекстом, позитивний приклад, покарання та заохочення, введення правил культури поведінки, екскурсії, ігри, вправи. Так, роз'яснення допомагає дитині усвідомити, чому саме так треба вчинити в тій або іншій ситуації; заохочення активізує дітей старшого дошкільного віку до навчання, вибору правильної поведінки, а покарання за негативний вчинок спрямоване на виникнення бажання робити добре; етичні бесіди та розвиваючі ситуації формують у дітей об'єктивність в оцінці подій, допомагають їй орієнтуватись у різних ситуаціях і вчинити відповідно до правил культури поведінки; показ, вправи, привчання, нагадування, контроль та оцінка спрямовані не тільки на надання взірця поведінки, але й на з'ясування рівня засвоєння та правильності виконання того чи іншого правила, тобто розуміння норм поведінки.

Робота з батьками спрямовувалась на їхню педагогічну просвіту. З цією метою нами було підготовлено виступ на батьківських зборах на тему «Виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку», де ми підготували пам'ятки для батьків. Система роботи була спрямована на виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Результати проведеної роботи засвідчують оволодіння вихователями методиками виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. Зросла їх обізнаність із цієї проблеми, розширилась тематика етичних бесід, належну увагу стали приділяти ролі дидактичних, пізнавальних бесід як засобу виховання культури поведінки. Батьки також стали більше приділяти увагу вихованню культури поведінки дітей.

Результати проведеного дослідження дають підставу стверджувати, що запропонована нами цілісна модель педагогічних умов виявилася

ефективною і сприяла вихованню культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Висновки. Виховання культури поведінки визначаємо як формування в дітей старшого дошкільного віку системи моральних уявлень, розвиток моральних почуттів, вироблення правильних оцінок і ставлень, якими діти зможуть керуватися в житті. При цьому період старшого дошкільного віку варто розглядати як сенситивний у формуванні основ культури поведінки.

Виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку – процес цілеспрямованої, систематичної взаємодії дорослих (вихователів, батьків) і вихованців, під час якого відбувається набуття дітьми стійких навичок культури пове-

дінки в побуті, соціумі, різних видах діяльності, формування моральних якостей (дружелюбність, доброта, повага, ввічливість, вихованість, дисциплінованість). Культура поведінки не зводиться до формального виконання правил. Вона тісно пов'язана з бажаннями, можливостями та усвідомленим наслідуванням кращих прикладів культури поведінки, а дотримання педагогічних умов дасть змогу виховати культурну особистість, що визначить подальший гармонійний розвиток особистості.

Перспективи подальших досліджень передбачають пошук альтернативних засобів виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболіна Т. Г. Моральнісна культура в контексті соціокультурної динаміки (філософсько-етичний аналіз) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.07. Київ, 1999, 36 с.
2. Артемова Л. Моральне виховання дошкільників : навч. посіб. Київ : Радянська школа, 1974. 74 с.
3. Ананьев Б. Г. Общие вопросы социологической и психологической теории личности : навч. посіб. Самара, 2000. С. 52–73.
4. Більдіна М. О. Структура та зміст поняття культури поведінки молодших школярів. *Вісник ХДАК*. 2014. № 42. С. 249–257.
5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк : учеб. пособие. Изд. 3-е. Москва : Просвещение, 1991. 93 с.
6. Васильева М. А., Гербова В. В., Комарова Т. С. Программа воспитания и обучения в детском саду : учеб. пособие. Изд. 6-е., испр. и доп. Москва : Мозаика-синтез, 2009. 208 с.
7. Горлач М. Основы философских знаний: Философия, логика, этика, эстетика, религиоведение : навч. посіб. Київ, 2008. 1028 с.
8. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение: учеб. пособие / Изд. пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана. Москва : Канон, 1995. 352 с.
9. Желан А. В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МДУ*. 2014. № 45. С. 20–24.
10. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учеб. пособие. Москва, 1999. 456 с.
11. Петерина С. В. Воспитание культуры поведения у детей дошкольного возраста : учеб. пособие. Москва : Просвещение, 1986. 96 с.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 720 с.
13. Федорова М. А. Організація роботи з виховання культури поведінки дітей 6–7-го років життя (в умовах НВК «школа – дитячий садок»). *Науковий вісник ЧПУ*. 2006. № 295. С.172–177.
14. Хамська Н. Б. Виховання моральних основ культури поведінки підлітків у позаурочній діяльності : навч. посіб. Київ, 1997. 203 с.

REFERENCES

1. Abolina T. G. Morálnisna kultura v konteksti sotsiokulturnoi dynamiky (filosofsko-etychnyi analiz): avtoref. Dys. ... d-ra filoz. nauk [Moral culture in the context of socio-cultural dynamics (philosophical and ethical analysis): author's ref. dis. Dr. Philos. Science]. Kyiv, 1999. 36 p. [In Ukrainian].
2. Artemova L. litora torquent de instructione morum [Moral education of preschoolers]. Kyiv: Soviet School, 1974. 74 p. [In Ukrainian].
3. Anan'ev B. G. General quaestiones de sociali doctrina et animi et ingenii [General questions of sociological and psychological theory of personality]. Samara, 2000. Pp. 52–7 [in Russian].
4. Bildina M. O. Structura et contentus ratio culturae moribus puerorum ludo [The structure and content of the concept of culture of behavior of primary school children]. *Annales KhDAK*. 2014. S. № 42, pp. 249–257 [In Ukrainian].
5. Vygotsky L. S. Imaginatio et vis pueritia. Animi formam [Imagination and creativity in childhood. Psychological sketch]. 3 ed. Moscow: Education, 1991, 93 p. [in Russian].
6. Vasilyeva M. A., Gerbova V. V., Komarova T. S. Et educatio kindergarten educationem progressio [Kindergarten education and training program]. 6th ed., Rev. and add. Moscow: Synthesis Mosaic, 2009, 208 p. [in Russian].

-
7. Gorlach M. Disputatio philosophica scientia, Philosophia, logicam, ethicam, AESTHETICA, religiosis studiis [Fundamentals of philosophical knowledge: Philosophy, logic, ethics, aesthetics, religious studies]. Book: History Books ad Centrum, Kyiv, 2008. 1028 p. [In Ukrainian].
  8. Durkheim C. Sociology. Suum subiectum, modum rem [Sociology. Its subject, method, purpose]: artem. manual per apud Gallos conscribendo afterword A. B. Goffman notes. Moscow: Canon, 1995. 352 p. [in Russian].
  9. Zhelan A. V. Formuvannia kultury povedinky ditei doshkolnoho viku [Formation of a culture of behavior of preschool children]. Naukovyi visnyk MDU. Vyp. 45, 2014. Pp. 20–24 [In Ukrainian].
  10. Mukhina V. S. Triticum Psychology: phaenomenologiae evolutionis, pueritia, adolescentia [Developmental psychology: phenomenology of development, childhood, adolescence]. Moscow, 1999. 456 p. [in Russian].
  11. Peterina S. V. Vospitanie kultury povedeniya u detey doshkolnogo vozrasta [Fostering a culture of behavior in preschool children]. Moscow. Prosveschenie Publ., 1986. 96°p. [in Russian].
  12. Dj S. L. Generalis rationum fundamentalum Psychology [Fundamentals of General Psychology]. Sancti Prosperi Aquitani Petri , 1999. 720 p. [in Russian].
  13. Fedorova M. A. Orhanizatsiia roboty z vykhovannia kultury povedinky ditei 6-7-ho rokiv zhyttia (v umovakh NVK «shkola – dytiachyi sadok») [Organization of work on education of culture of behavior of children of 6-7th years of life (in the conditions of NVK “school – kindergarten”)]. Naukovyi visnyk ChPU. No 295. 2006. Pp. 172–177 [In Ukrainian].
  14. Khamska N. B. Vykhovannia moralnykh osnov kultury povedinky pidlitkiv u pozaurochnii diialnosti [Education of moral bases of culture of behavior of teenagers in extracurricular activities]. Kyiv, 1997. 203 p. [In Ukrainian].